

УДК 327:341.3

Козаченко Анна Олександрівна,
магістр документознавства та інформаційної діяльності, Національний університет «Острозька академія», м.Острог

НЕТАРИФНЕ ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МИРОТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ УЧАСТІ УКРАЇНИ В МИРОТВОРЧИХ ОПЕРАЦІЯХ НА ТЕРИТОРІЇ КОЛИШНЬОЇ ЮГОСЛАВІЇ

Стаття є результатом аналізу особливостей, суперечностей та перспектив нетарифного державного регулювання миротворчої діяльності України на території колишньої Югославії.

Ключові слова: нетарифне державне регулювання, міжнародні миротворчі операції, територія колишньої Югославії.

Статья является результатом анализа особенностей, противоречий и перспектив нетарифного государственного регулирования миротворческой деятельности Украины на территории бывшей Югославии.

Ключевые слова: нетарифное государственное регулирование, международные миротворческие операции, территория бывшей Югославии.

This paper is the result of analysis features, differences and perspectives of non-tariff regulation of public peacemaking activity of Ukraine on the territory of former Yugoslavia.

Key words: non-tariff regulation, international peacekeeping operations, the territory of former Yugoslavia.

XXI ст. визначає участь в миротворчій діяльності як важливу складову зовнішньої політики будь-якої демократичної держави. Не є винятком і Україна, яка розглядає участь в миротворчих операціях не тільки як внесок у справу розбудови миру, а й як один із показових чинників авторитету держави на міжнародній арені. Однак авторитетність є поняттям нестабільним, оскільки залежить від послідовності та неупередженості зовнішньої політики держави, відданості принципам демократії й верховенства вітчизняного та міжнародного права. В юрисдикції вищезазначених факторів авторитетності лежить нетарифне державне регулювання, що на-

самкінець повинно втілюватися в завдання національного масштабу зовнішньої політики України шляхом підтримання мирного й взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства згідно із загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права.

Стабільність ситуації на території колишньої Югославії й досі має велике значення для безпеки України. Остання, не будучи суб'єктом, що формує геополітичний простір навколо себе, а скоріше за все, є об'єктом великої політики і масштабних процесів, що розгорталися у новій Європі, не була вільною у визначенні власного ставлення до процесів, що відбувалися на Балканах. Адже Україна сама переживала процес визнання і становлення. До того ж курс на дезінтеграцію Союзної Федеративної Республіки Югославія збігся з курсом на розвал імперського СРСР. Відтак протягом 1991 р. – періоду кульмінації кризи в Югославії та початку її розпаду – Україна не втручалася в розвиток подій на Балканах.

Наразі в миротворчому стажі України – 20 років. Однак вона й досі залишається об'єктом великої політики. Простір колишньої Союзної Федеративної Республіки Югославія був першим серйозним і тривалим досвідом участі України в миротворчих місіях. Цей досвід показав, що в Україні є чимало прогалин, які слід заповнити чи доопрацювати як на законодавчому, так і виконавчому рівнях. До вирішення останніх слід підходити комплексно. І однією із важливих складових цього комплексу повинна стати реалізація конструктивної, послідовної й виваженої регуляторної політики в сфері миротворчої участі України в справі розбудови миру, якій наразі надають недостатню увагу. У цьому, власне, й полягає *актуальність проблеми дослідження*. Адже для того, аби удосконалити регуляторну політику, слід для початку визначити місця, які потребують реформування шляхом аналітичного опрацювання. Здійснювати такий аналіз доцільно на основі конкретної миротворчої участі, у нашому випадку – це буде участь українських миротворців у справі розбудови миру на території колишньої Югославії.

Метою дослідження буде аналітичне опрацювання стану нетарифного державного регулювання миротворчої діяльності України на території колишньої Югославії задля, *в перспективі*, визначення точок недоопрацювання, реформування яких вимагає процес перетворення інтеграції України як в міжнародну миротворчу спільноту зокрема, так і в євроінтеграцію загалом. Оскільки політика органів державної влади щодо оптимізації державного регулювання

діяльності українських миротворчих контингентів має потенціал для його вдосконалення завдяки застосуванню комплексу науково обґрунтованих механізмів, напрямів, методів, форм, прийомів, організаційно-штатної структури та інструментів державно-управлінської діяльності. Реалізація висновків дослідження може сприяти підвищенню ефективності функціонування системи міжнародного військового співробітництва.

Представленість досліджень щодо державного управління миротворчою діяльністю України на території колишньої Югославії характеризується передусім оглядовим характером. Зокрема, Мельник О.М. розглядав державне регулювання діяльності українських миротворчих контингентів через дослідження генезису та його тенденцій розвитку. У свою чергу, Мельник О.М. зазначає, що питанням вибору та використання важелів державного управління у забезпеченні національної безпеки України в контексті миротворчої діяльності займалися: В.Д.Бакуменко, В.Ю.Богданович, В.М.Князева, В.І.Луговий, С.В.Майборода, В.П.Меґеда, Н.Р.Нижник, Я.Ф.Радиша, В.М.Рижих, Г.П.Ситник, В.О.Шамрай, які підкреслюють, що ХХІ ст. має стати епохою наукового державного управління.

Новизна дослідження полягає у розробці наукових положень та отриманні нових висновків у галузі державного управління та міжнародних відносин не через оглядовий аналіз державного регулювання миротворчості України загалом, а внаслідок аналітичного опрацювання нетарифного державного регулювання миротворчої участі України на основі критичного огляду участі в розв'язанні конкретного конфлікту, зокрема, на території колишньої Югославії.

Методологічне і загальнонаукове значення дослідження полягає у тому, що його інформаційний вміст може стати однією з підстав для успішної реалізації нетарифного державного управління шляхом забезпечення регуляторної політики у сфері миротворчості, що може слугувати одним із факторів запоруки успіху вдалого позиціонування України як країни-миротворця на міжнародній арені.

Для розкриття суті державного регулювання миротворчої діяльності України на території колишньої Югославії слід спочатку з'ясувати дефініцію базових понять, які згодом дозволять нам розкрити суть дослідження, оцінивши атрибути регуляторної політики участі України в миротворчих операціях на території колишньої Союзної Федеративної Республіки Югославія.

Отож під поняттям *нетарифного державного управління* розуміють процес діяльності органів державної влади, який спрямований

на регулювання суспільних відносин шляхом зовнішнього і матеріального впливу на них через захист життя, здоров'я, майна, охорону довкілля шляхом виконання контрольних та наглядових функцій державного управління [3].

Під *миротворчими операціями на території колишньої Югославії* вважатимемо міжнародні дії або заходи, які здійснюються за рішеннями РБ ООН відповідно до Статуту ООН, ОБСЄ, інших регіональних організацій, що несуть відповідальність у сфері підтримання міжнародного миру і безпеки. Також згідно з положеннями глави VIII Статуту ООН, так само дії і заходи багатонаціональних сил, що створюються за згодою РБ ООН з метою запобігання виникненню міждержавних або внутрішніх конфліктів; врегулювання або створення умов для врегулювання міждержавних, а також внутрішніх конфліктів за згодою сторін конфлікту або з використанням примусових заходів за рішенням РБ ООН, що може включати, зокрема, спостереження і контроль за додержанням угод про припинення вогню та інших ворожих дій, роз'єднання сторін, які конфліктують, роззброєння і розформування їхніх підрозділів, виконання інженерних та інших робіт; надання гуманітарної допомоги населенню, яке постраждало внаслідок міждержавних або внутрішніх конфліктів; виконання міліцейських (поліцейських) функцій із забезпечення безпеки і додержання прав людини; надання допомоги у подоланні наслідків конфліктів; усунення загрози миру, порушень миру чи акту агресії; пов'язані з розпадом СФРЮ на самостійні держави: федерацію Сербії і Чорногорії, Боснію і Герцеговину, Словенію, Хорватію і Македонію [5].

Хронологічними рамками державного управління участі України у справі розв'язання конфлікту на території колишньої Югославії буде часовий проміжок 1992-2004 рр. Адже саме за цей період в контексті миротворчої діяльності на території колишньої Югославії було реалізовано наступних 8 миротворчих місій:

1. Миротворчі операції Сил ООН з охорони (UNPROFOR) (липень 1992 р. – 1995 р.) у Боснії.
2. Операція ООН з встановлення довіри в Хорватії (ОООНВД) – березень 1995 – січень 1996 рр.
3. Сили превентивного розгортання ООН в колишній югославській республіці Македонія (СПРООН) – березень 1995 – лютий 1999 рр.
4. Місія ООН в Боснії і Герцеговині (МООНБГ) – грудень 1995 – 2002 рр.

5. Тимчасова адміністрація ООН для Східної Славонії, Баранї і Західного Срема в Хорватії (ТФООНСС) – січень 1996 – грудень 1998 рр.

6. Місія спостерігача ООН на Превлакському півострові в Хорватії (МСООНПП) – січень 1996 – грудень 2002 рр.

7. Група ООН з підтримки громадянської поліції (ГППООН) в Хорватії (Придунайський район) – січень 1998 – жовтень 1998 рр.

8. Місія ООН зі справ тимчасової адміністрації в Косово (Югославія) – червень 1999 р. – до цього часу [8].

Численною є кількість й інших міжнародних миротворчих операцій, в яких і до сьогодні беруть участь українські військові підрозділи, а отже, висока ймовірність їхнього подальшого активного використання потребує наукового обґрунтування системи державного регулювання діяльності українських миротворчих контингентів.

Законодавчими і нормативно-правовими актами, що регламентують міжнародне співробітництво Збройних сил України, регулюють питання підготовки, направлення та проходження служби особами офіцерського складу, прапорщиків і мічманів у складі миротворчих контингентів та миротворчого персоналу за кордоном, є: Конституція України; закони України: «Про національну безпеку України», «Про Збройні сили України», «Про оборону України», «Про порядок направлення підрозділів Збройних сил України до інших держав», «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», «Про розвідувальні органи України»; «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», відповідні укази Президента України, накази міністра оборони України та міжнародні угоди і домовленості. Безпосередньо проведення операцій з підтримання миру регулюється правом міжнародної безпеки, яке є окремою галуззю міжнародного права.

Системно-аналітичне опрацювання офіційних документів та інших літературних джерел, в яких розглядаються питання участі України в міжнародних місіях, дає підстави стверджувати, що значна увага в міжнародному військовому співробітництві приділяється встановленню та розвитку стабільних відносин у рамках особливого партнерства НАТО й України. Однією з причин чого є ключова роль Північноатлантичного Альянсу у системі євроатлантичної безпеки. Від часу підписання у липні 1997 році Мадридської Хартії про особливе партнерство між Україною та НАТО відносини між ними вийшли на якісно новий рівень. Логічним кроком на шля-

ху подальшого розвитку відносин стало затвердження в 1998 році державної програми співробітництва України з НАТО на період до 2001 р. Відповідно до переліку визначених у ній низки заходів на Збройні сили України їх припадає понад 60%. Це безпосередньо сприяло зміцненню зовнішніх гарантій національної безпеки України, створенню умов для активного входження нашої держави в міжнародні структури безпеки.

На думку Мельника О.М., відповідно до проведеного ним аналізу, виявлено, що для досягнення максимально ефективного рівня національної безпеки Україна дотримується принципу використання механізмів міжнародної колективної безпеки. Більшість українських науковців, що займаються дослідженням цієї проблеми, висловлюють думку, що єдиною правомірною альтернативою застосування сили в рамках існуючого міжнародного правопорядку можуть бути лише заходи, санкціоновані Радою Безпеки ООН [4, 9].

Тим не менше, представники західної доктрини міжнародного права виступають за те, щоб резолюції Генеральної Асамблеї ООН прирівнювались до резолюцій Ради Безпеки ООН у плані наявності права висувати пропозиції щодо організації колективних заходів, включаючи використання Збройних сил з питань, які не були вирішені Радою Безпеки через незгоду її постійних членів.

Особливо активно підтримує цю пропозицію США, пояснюючи це тим, що відповідальність за підтримання миру повинні нести не тільки великі держави, а й освічена громадськість світу в особі Генеральної Асамблеї ООН.

Такий хід справ значно розширив би можливості впливати на формування геополітичного простору України, наряду з іншими малозначимими на світовій арені державами. Разом з цим, Мельник О.М. визнав, що в ідеї розширення повноважень Генеральної Асамблеї в процесі прийняття рішень Радою Безпеки щодо проведення миротворчих операцій ООН, безумовно, є раціональне зерно, оскільки в таких надзвичайно важливих рішеннях необхідно враховувати думку всіх держав – членів ООН. Але в будь-якому разі в сучасних умовах реалізувати цю ідею можна лише за наявності згоди Ради Безпеки, а не шляхом прийняття резолюції Генеральної Асамблеї [4, 10].

Виходячи з примату міжнародного права в міжнародних відносинах та у відповідь на резолюції РБ ООН 1993 р. Кабінет Міністрів України прийняв постанови, якими зобов'язав міністерства та відомства України, Раду Міністрів Автономної Республіки Крим, місце-

ві державні адміністрації, підприємства, об'єднання, організації та установи, що здійснюють водні та повітряні сполучення, інженерно-технічне обслуговування суден і літальних апаратів, включаючи послуги щодо страхування, а також спортивні, науково-технічні та культурні зв'язки з Союзної Федеративної Республіки Югославія, забезпечити виконання положень цих резолюцій. За час виконання останніх Україна завдала значних збитків своїй економіці (понад 5 млрд. доларів США), звела до небезпечного мінімуму рівень вантажно-транспортних перевезень на одній з найпотужніших транспортних артерій Європа-Дунай, що загрожувало закриттям таких провідних судноплавних компаній України [1, 36] до прийняття ООН пропозиції України щодо припинення дії деяких статей резолюції 820 РБ ООН. Остання на практиці майже не впливала на систему ембарго, але завдала значної шкоди країнам-контролерам. Надалі питання про санкції щодо СРЮ, поряд з проблемою поділу Боснії, стає ключовим питанням української дипломатії на Балканах.

Активізація української дипломатії знайшла вияв і у порушенні питання на Середньостроковій оглядовій конференції з виконання Мирної угоди по Боснії та Герцеговині, яка проходила 13-14 червня 1996 р. у Флоренції, про необхідність відновлення прав представників української громади, що мешкає на території Боснії і Герцеговини. Україна однією з перших вітала прийняття РБ ООН резолюції №1074 про повне скасування санкцій проти СРЮ ще й тому, що для України кожен день сумлінного дотримання цих санкцій збільшував і без того величезні економічні збитки. У заяві МЗС України з цього приводу від 5 жовтня 1996 р. зазначалося, що «ухвалене рішення стало можливим завдяки досягнутим успіхам у процесі нормалізації ситуації в регіоні, послідовному виконанню положень Дейтонської мирної угоди, проведенню перших післявоєнних виборів у Боснії та Герцеговині». Скасування санкцій відкрило можливість для повноправної участі СРЮ у житті світового співтовариства і надало нового імпульсу процесові мирного врегулювання на Балканах. Україна підтвердила свою готовність розвивати всебічні відносини з СРЮ та іншими країнами колишньої Югославії, а також взяти участь у процесі відродження та постконфліктної відбудови регіону [7].

Дії українського миротворчого контингенту в Косові, започатковані у 1999 р., є не тільки новою сторінкою зовнішньополітичної (в тому числі силової) активності України. Формування і використання КФОР за участю Києва – додаткова можливість коригування військової могутності держави згідно з останніми акцентами євро-

пейської геополітики [7] та дипломатичної позиції України як держави-миротворця на території колишньої СФРЮ, яка апіорі повинна бути самодостатньою.

Справа у тому, що пропозицію Заходу в особі прем'єр-міністра Канади Ж.-Л.Крет'єна щодо надання Києву можливості відіграти одну з посередницьких ролей у процесі врегулювання югославсько-наївського конфлікту Президент України Л.Кучма оцінив надто буквально, сприйнявши пропозицію як факт міжнародного визнання України в сфері миротворчості. Є підстави вважати, що канадський прем'єр діяв не з власної ініціативи, а за згодою Вашингтону і керівництвом країн, що брали активну участь в бомбардуванні Югославії.

Можна припустити, що пропонуючи Україні мобілізувати свої дипломатичні можливості, представники НАТО переслідували дві цілі. Перша полягала у тому, що Росія виявилася надто односторонньо заангажованою, а тому її зусилля схилити С.Мілошевича до підписання мирних договорів не принесли результатів. Потрібно було знайти нейтральну країну зі свіжими дипломатичними силами, яка завдяки своїй неупередженості могла б зсунути переговорний процес з мертвої точки в регіоні військових дій. Такою країною виявилась Україна, що до цього часу позиціонувала себе як нейтрального миротворця. Можливо, є частка правди в думках тих політологів, які вважають, що конфлікт на території колишньої Югославії підтримувався країнами-членами НАТО заради виправдання власного самобутнього існування, а не функціонування як засобу ООН, як передбачалося створенням НАТО апіорі. Другою причиною було бажання НАТО розбити союз країн (до якого входила, крім Росії та Білорусії, й Україна), які висловили протест проти військових дій НАТО на території колишньої СФРЮ, що були вчинені без рішення РБ ООН. Пропозиція стати посередником нейтралізувала Київ. З точки зору відповідальності за виконання завдання Київ нічого б не втратив: перед впертістю С.Мілошевича зазнавали фіаско значно досвідченіші від українських дипломати (американські, французькі, російські, британські), а досягнення найменших компромісів світова спільнота всіляко вітала. До того ж НАТО потрібно було створювати видимість переговорного процесу [6].

Проте не менш значущим і резонансним фрагментом політичної реакції України на події в СРЮ стала позиція українського парламенту. 24 березня ВРУ 278 голосами прийняла узгоджений варіант заяви щодо агресивних дій альянсу. ВРУ «розцінює ці дії НАТО як

агресію проти суверенної держави, що можуть призвести до ескалації великомасштабного військового конфлікту». Український парламент закликав всі сторони конфлікту вжити максимальних заходів до продовження миротворчого процесу, а також поставив вимогу перед керівництвом НАТО і США відмовитися від використання військової сили для розв'язання проблеми Косово, що є внутрішньою справою СРЮ. В цей же день 241 народний депутат України проголосував за постанову парламенту, що запропонувала Кабінетові Міністрів України внести на розгляд ВРУ законопроект про скасування рішень та денонсацію зобов'язань України щодо її статусу як без'ядерної держави. При обговоренні заяви та постанови представники лівих партій (насамперед комуністи і прогресивні соціалісти) наполягали на розірванні дипломатичних й економічних відносин з США та, в разі потреби, у наданні СРЮ військової допомоги.

26 березня міністр закордонних справ України Б.Тарасюк, виступаючи з трибуни ВРУ, вкотре підтвердив, що Україна не ставить за мету приєднання до НАТО, але «нині найбільш політично виваженим для нашої держави рішенням є співробітництво з альянсом, приєднання України до організації «Партнерство заради миру» та підписання документа про особливе партнерство з НАТО». Аналогічну позицію на цьому ж засіданні парламенту обстоювали міністр оборони України О.Кузьмук та секретар Ради національної безпеки і оборони при Президентові України В.Горбулін. Протилежність суджень і взаємовиключеність позицій представників верхнього ешелону влади України щодо ставлення до НАТО в умовах війни на Балканах не могли не зафіксувати національні мас-медіа, що в умовах функціонування глобальних інформаційних систем негативно впливає на міжнародний авторитет Української держави: «...Ніщо не змогло б так сконсолідувати ліве крило українського парламенту, як це зробили непередумані, поспішні дії США і НАТО. Прихильники розвитку співробітництва з цим потужним альянсом опинились у невинуватеному принизливому становищі. Депутати ... вимагали відставки міністрів закордонних справ і оборони, секретаря Ради національної безпеки та оборони, відкликання послів, припинення будь-яких навчань за участю НАТО на території України, закликали Президента відмінити державну програму співробітництва з альянсом і навіть відмовитися від без'ядерного статусу». Розвиваючи агітаційно-пропагандистські традиції минулого, ліві видання України, окрім загального осуду антисербських дій НАТО, запропонували читачському загалу нове розшифрування абревіатури альянсу, яке

вони запозичили у найновішій публіцистиці США: НАТО – Нова Американська Терористична Організація (New American Terrorist Organization) [6].

Відтак не важко прослідкувати деяку хаотичність та неоднозначність позиції України як країни-миротворця під час реалізації справи побудови миру на території колишньої Югославії. Вітчизняні дослідники у своїх працях неодноразово наголошували на тому, що досягнення найбільш значущих результатів у міжнародному військовому співробітництві можливе лише за умови виваженого, чіткого та послідовного впровадження системи відповідних заходів. А отже, необхідними є розробка методологічної та методичної основи досліджень системи міжнародного військового співробітництва та обґрунтованість комплексу державних заходів щодо реалізації ефективного регулювання діяльності українських миротворчих контингентів.

Достатньо часто прийняті міжнародними миротворчими спільнотами рішення завдавали значного збитку економіці країни та загрожували її національним інтересам. Судячи з умов участі України в миротворчих операціях на території колишньої Югославії, перспективи миротворчої діяльності для країни не будуть втішними, якщо подібна тенденція зберігатиметься.

Ефективність дотримання норм і принципів міжнародного права залежить від того, наскільки ці питання забезпечені механізмами правового регулювання, серед яких важливе місце посідають питання юридичної відповідальності. Виняткова важливість проблеми відповідальності як у міжнародному, так і в національному праві зумовлена, передусім, активною участю ООН, відповідних регіональних організацій, і перш за все НАТО, ЄС, ОБСЄ, окремих держав у вирішенні актуальних питань міжнародної безпеки, боротьби із міжнародними злочинами, у тому числі серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права або права збройних конфліктів, вважає О.М.Мельник.

Особливості медичного забезпечення українських миротворців регламентуються Положенням про організацію медичного забезпечення військовослужбовців Збройних сил України, які беруть участь у міжнародних миротворчих операціях, затвердженим наказом міністра оборони України від 13 грудня 2004 р. № 611. Це Положення потребує доповнення щодо конкретизації заходів з медичної реабілітації військовослужбовців Збройних сил України – учасників міжнародних миротворчих контингентів на базі військових лікувально-профілактичних закладів [4, 14].

З метою вирішення існуючих на сьогодні проблем щодо соціального забезпечення учасників міжнародних миротворчих операцій та приведення у відповідність із стандартами міжнародного гуманітарного права діяльності медичного персоналу українських миротворчих контингентів пропонується:

- запровадити у Збройних силах України дієві форми медичного страхування;

- переглянути підстави щодо участі українських військовослужбовців у проведенні міжнародних миротворчих операцій та внести зміни до статті 8 Закону України «Про участь в міжнародних миротворчих операціях», виклавши її зміст так: «Соціальний захист та реабілітаційні заходи учасників міжнародних миротворчих операцій і членів їх сімей забезпечуються згідно із законами України»;

- внести зміни до статті 1 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», додавши пункт «Проведення реабілітаційних заходів у період після виконання завдань»;

- вирішити питання щодо взяття військовослужбовців – учасників міжнародних миротворчих операцій, які звільняються в запас, на диспансерний облік відповідними відділеннями Головного військового клінічного госпіталю Міністерства оборони України та центральних військових клінічних госпіталів оперативних командувань Збройних сил України;

- забезпечити відповідно до норм міжнародного гуманітарного права всіх військовослужбовців медичної служби у складі українських миротворчих контингентів посвідченнями особи, що належить до медичного персоналу Збройних сил України [4, 15].

Отож досвід участі України в миротворчій діяльності на території колишньої Союзнаї Федеративної Республіки Югославія та миротворчих місіях, які відбулись після конфліктів на Балканах, дає змогу стверджувати, що досі на державному рівні не було прийнято законодавчі акти, які б захищали національні інтереси України в сфері миротворчості. Якщо хтось і робив спроби вирішити досліджувану проблему, то зараз результати його діяльності існують у кращому випадку у вигляді законопроектів, так як в науковій сфері це питання не викликає особливого інтересу.

Список літератури:

1. Боевые действия в Югославии [текст]: аналит. обзор. – ИНФО-ТАСС, АЕОНТИ. – 2001. – 78 с.

2. Головні аспекти югославської політики України [електронний ресурс]: Поточний архів МЗС України. Управління Європи та Америки. – Режим доступу :<http://vuzlib.com/content/view/1253/52/>. – Загол. з екрана.

3. Державне регулювання [електронний ресурс]: Вільна енциклопедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Державне_регулювання. – Загол. з екрана.

4. Мельник, О.М. Державне регулювання діяльності українських миротворчих контингентів: генезис та тенденції розвитку [текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Я.Ф. Радиш; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 18 с.

5. Миротворча операція [електронний ресурс]: Вільна енциклопедія. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Миротворча_операція. – Загол. з екрана.

6. Пройти по лезвию Балканского ножа [електронний ресурс]: Зеркало недели. – Режим доступа: http://zn.ua/ARCHIVE/proyti_po_lezviyu_balkanskogo_pozha-15379.html. – Заглав. с екрана.

7. Позиціювання України в світових конфліктах крізь призму миротворчої діяльності: досвід 1992-2001 рр. (політико-правовий аналіз) [електронний ресурс]: Україна на зламі часів: позиціювання в багатополосному світі. – Режим доступу: http://ukraine-ir.narod.ru/experts/groups/conflicts/peace_operations.htm. – Загол. з екрана.

8. Про миротворчий центр [електронний ресурс]: Спеціальний миротворчий центр. – Режим доступу: <http://www.naiu.kiev.ua/tslc/smc/pro-smz.htm>. – Загол. з екрана.

9. Хронология операций [електронний ресурс]: Операции ООН по поддержанию мира – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/peacekeeping/resources/chronology.shtml>. – Заглав. с экрана.